

„застосування” та „імплементация міжнародно-правових норм”, які найчастіше використовуються в міжнародно-правовій літературі і міжнародних актах для визначення процесу виконання міжнародних договорів. Ці поняття є досить близькими за змістом, однак в них можна простежити певні відмінності. Зокрема, термін „імплементация” за своїм змістом охоплює фактично увесь комплекс заходів, пов’язаних з практичним здійсненням міжнародних зобов’язань, прийнятих на себе державами (наприклад, прийняття внутрішньодержавних законодавчих актів, публікація текстів міжнародних угод і т.д.). Термін „застосування” означає діяльність держав по забезпеченню реалізації норм в конкретних ситуаціях, зокрема, у випадках правопорушення або спору про право. Застосування в міжнародному праві має свої особливості, проходить певні стадії і завершується прийняттям правозастосовочого акта.

Реалізація може завершитися вже на рівні правових зв’язків (наприклад, загальновизнані принципи міжнародного права). В інших випадках правовий зв’язок є лише етапом у соціальній дії права. Частіше за все діяльність суб’єктів по реалізації міжнародно-правових норм відбувається в межах правовідносин. Діяльність учасників конкретних правовідносин щодо реалізації суб’єктивних прав і обов’язків, що виступають в якості елементів цих правовідносин і буде являти собою реалізацію відповідної правової норми.

Список використаної літератури:

1. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. – М., 1966.
2. Гойман В.И. Действие права (методологический анализ): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1992.
3. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / Під ред. В.В. Копейчикова. – К., 1998.
4. Кельман М.С. Загальна теорія держави та права: Підруч. / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома. – Львів, 2003.
5. Лазарев В.В. Применение советского права. – Казань, 1972.
6. Маликов М.К. Гносеологические основы реализации права. – Уфа, 1998.
7. Мойсик В. Українське правосуддя: якого хоче влада і яке потрібно суспільству? // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 7 (71). – С. 40-48.
8. Осауленко О.І. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. – К., 2007.
9. Проблемы общей теории права и государства: Учеб. для вузов / Под ред. В.С. Нерсесянца. – М., 2004.
10. Рабінович П.М. Природне право: діалектика приватного й публічного // Право України. – 2004. – № 9. – С. 61-64.
11. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підруч. – Харків, 2001.
12. Явич Л.С. Общая теория права. – Л., 1976.

Надійшла до редакції 01.12.2011

ПОЛХОВСЬКА І.К., кандидат юридичних наук
(Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»,
Полтавський юридичний інститут)

УДК 342.534.2

ДЕПУТАТСЬКА НЕДОТОРКАННІСТЬ В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Проаналізовано інститут депутатської недоторканності в Україні з позицій Конституції, чинного законодавства, актів Конституційного Суду України, волевиявлення українського народу, а також досвіду деяких зарубіжних країн. На підставі цього зроблено аргументований висновок щодо необхідності зменшення обсягу депутатського імунітету в Україні.

Ключові слова: правовий імунітет, депутатський імунітет, депутатська недоторканність.

Проанализирован институт депутатской неприкосновенности в Украине с позиции Конституции, действующего законодательства, актов Конституционного

Суда України, волеизъявления украинского народа, а также опыта некоторых зарубежных стран. На основании этого сделан аргументированный вывод о необходимости уменьшения объема депутатского иммунитета в Украине.

Ключевые слова: правовой иммунитет, депутатский иммунитет, депутатская неприкосновенность.

The institution of the inviolability of a deputy in Ukraine from the position of Constitution, current legislation, acts of the Constitutional Court of Ukraine, free expression of the Ukrainian people's will as well as foreign countries' experience is analyzed. Well-reasoned conclusion about necessity of reduction of the volume of the inviolability of a deputy in Ukraine is done.

Keywords: legal privilege, the immunity of a deputy, the inviolability of a deputy.

Основний Закон України, як і більшість сучасних конституцій, разом з проголошенням рівності усіх у правах, рівності перед законом закріпив певні відступи від цих положень – так звані правові імунітети. Імунітет (лат. *imunitas*) перекладають як «звільнення», «свобода», «незалежність». Таку назву у феодальному праві Західної Європи отримала сукупність державних прав і функцій, якими користувався феодал у своєму володінні. Як зазначає О.В. Малько, у сучасному юридичному значенні правові імунітети – це особливі пільги і привілеї, які пов'язані переважно зі звільненням окремих осіб від певних обов'язків і відповідальності, що передбачена нормами міжнародного права, Конституцією і законами [12, с. 13]. Виокремлюють депутатський імунітет, імунітет глави держави, судовий імунітет, дипломатичний імунітет тощо.

У Конституції України правові імунітети закріплені у вигляді особливого порядку притягнення до відповідальності Президента України, народних депутатів України, суддів, у тому числі суддів Конституційного Суду України (ч. 3 ст. 80, ч. 1 ст. 105, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 149). У юридичній літературі зазначається, що такі винятки мають публічно-правовий характер і слугують публічним інтересам, є гарантіями здійснення цими суб'єктами суспільно корисних і важливих державних функцій, професійної діяльності в інтересах усіх членів суспільства [17, с. 23].

Ставлення у суспільстві до таких імунітетів залишається неоднозначним. Особливо це стосується питання депутатської недоторканності, яке викликає жваву громадську і наукову дискусію щодо необхідності зміни її обсягу або навіть повного скасування. Актуальності цій темі додають майбутні чергові вибори до парламенту України, що мають відбутися в останню неділю жовтня 2012 року, а практика свідчить, що саме в період передвиборчих кампаній це питання загострюється чи не найбільше.

Вищезазначене зумовлює необхідність детального правового аналізу інституту депутатської недоторканності, доцільності зміни її обсягу, що і є метою нашої статті. В Україні цій проблемі приділяли увагу вчені Ю.Г. Барабаш, В.Ф. Погорілко, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, висловлювалися судді Конституційного Суду України, зокрема В.Д. Бринцев, В.Д. Вознюк, М.І. Козюбра та ін. [2; 13; 21; 4; 6; 9]. Про актуальність теми свідчать і нещодавно захищені дисертаційні роботи з окресленої проблематики [1; 8; 14; 15].

Передусім слід визначитися з теоретичною сутністю поняття «депутатська недоторканність». На законодавчому рівні чітко ця дефініція не закріплена, проте з огляду на ст. 80 Конституції України можна виокремити дві її складові: депутатський індемнітет та депутатський імунітет. Перше означає, що народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп (ч. 2 ст. 80).

Існує й ширше тлумачення цього терміна. Так, відповідно до Великого юридичного словника, індемнітет – це ще й винагорода депутатів за парламентську діяльність, що включає покриття витрат на резиденцію, переписку, відрядження тощо [3, с. 226].

Депутатський імунітет згідно з ч. 3 ст. 80 Основного Закону України означає, що народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані. До речі, Закон України «Про статус народного депутата України», який був прийнятий 17 листопада 1992 р., ширше трактує депутатський імунітет, ніж зазначена норма Конституції. Так, ст. 27 Закону закріплює, що народний депутат Украї-

ни, окрім свободи від кримінальної відповідальності, арешту і затримання, додатково наділений імунітетом щодо огляду особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, а також таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та інших заходів, що обмежують права і свободи народного депутата.

Питання, пов'язані з доцільністю правових імунітетів, особливо депутатської недоторканності, почали обговорювати одразу після прийняття чинної Конституції України. Про це свідчить і відбиття цього питання в правових позиціях єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні. Так, у Рішенні Конституційного Суду України від 23 грудня 1997 р. № 7-зп (справа про Рахункову палату) розтлумачено, що встановлення додаткових порівняно з недоторканністю особи гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання в їх діяльність. Недоторканність посадових осіб є гарантією більш високого рівня порівняно з недоторканністю, яка встановлюється для всіх осіб, що відповідає принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом [18].

А 27 жовтня 1999 р. було інше Рішення Суду № 9-рп/99 (справа про депутатську недоторканність), яким орган конституційної юрисдикції роз'яснив, що депутатська недоторканність передбачає особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту народних депутатів України. Цікавою є мотивувальна частина цього рішення. Так, суб'єкт конституційного подання – Міністерство внутрішніх справ України просив роз'яснити, з якого моменту настає кримінальна відповідальність, та моменту, з якого особа вважається притягнутою до кримінальної відповідальності, оскільки за результатами виборів, які відбулися 29 березня 1998 року, *народними депутатами України обрано окремих громадян, стосовно яких слідчими органів внутрішніх справ ще до дня виборів було порушено кримінальні справи, пред'явлено обвинувачення та обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту відповідно до положень чинного Кримінально-процесуального кодексу України* (виділено автором). І як не дивно, Суд розтлумачив, що депутатська недоторканність поширюється на народного депутата України з моменту визнання його обраним за рішенням відповідної виборчої комісії і до моменту припинення повноважень народного депутата України. Нагадаємо, що відповідно до ч. 6 ст. 79 Конституції України повноваження народних депутатів починаються з моменту складання присяги.

У зв'язку з цим справедливо зазначається, що громадськість турбує та обстає, що у сучасних умовах депутатська недоторканність набула гіпертрофованих рис і стала свого роду притулком для кримінальних суб'єктів, які долучаються до влади шляхом підкупу. Тим самим депутатська недоторканність стала товаром на ринку корупційних послуг [11, с. 35]. А це значною мірою підриває довіру народу до влади, гальмує демократичні й інтеграційні процеси України.

Однак більшої актуальності це питання набуло після проведення 16 квітня 2000 р. всеукраїнського референдуму, на який з-поміж інших було винесене питання: «Чи згодні Ви з необхідністю обмеження депутатської недоторканності народних депутатів України і вилученням у зв'язку з цим частини третьої статті 80 Конституції України: «Народні депутати не можуть без згоди Верховної Ради України бути притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані?» На підтримку позитивної відповіді віддали свої голоси 89 % громадян, які взяли участь у референдумі, що засвідчило негативне ставлення громадськості до існуючої гарантії депутатської діяльності.

Конституційний Суд України неодноразово акцентував, що вибори і референдум – це ті з форм безпосередньої демократії, результати яких є обов'язковими, остаточними і не потребують затвердження або схвалення будь-якими органами державної влади України (Рішення від 05 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005; від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008). Проте, як відомо, рішення згаданого всеукраїнського референдуму так і не були втілені в життя.

Рішенням від 26 червня 2003 р. № 12-рп/2003 (справа про гарантії депутатської недоторканності) Суд узагальнив свої попередні позиції з цього питання і ще раз вказав, що депутатська недоторканність як елемент статусу народного депутата України є конституційною гарантією безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх повноважень і передбачає звільнення його від юридичної відповідальності у визначених Кон-

ституцією України випадках та особливий порядок притягнення його до кримінальної відповідальності, його затримання, арешту (Конституційний Суд України дійшов висновку, що адміністративне затримання та адміністративний арешт також охоплюються ч. 3 ст. 80 Конституції України і не можуть бути застосовані без згоди Верховної Ради України), а також застосування інших заходів, пов'язаних з обмеженням його прав і свобод [20].

Депутатська недоторканність не є особистим привілеєм, а має публічно-правовий характер. Її мета – не тільки забезпечити народного депутата України від незаконного втручання в його депутатську діяльність, а й сприяти належному функціонуванню парламенту в цілому. Депутатська недоторканність також сприяє гарантуванню опозиційної діяльності як у парламенті, так і поза його межами. На думку судді Конституційного Суду України В. Д. Бринцева, неможливість без згоди Верховної Ради України притягнення парламентарів до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту повністю узгоджується з конституційними засадами діяльності народних депутатів України як представників народу у найвищому законодавчому органі держави і відповідає міжнародно-правовій практиці забезпечення гарантій депутатської діяльності [4].

Дійсно, депутатська недоторканність є гарантією діяльності не лише українських законодавців. Вона існує у більшості демократичних держав, закріплена в конституціях США, Німеччини, Франції, Італії, Японії, Росії та багатьох інших країн. Відмінності в депутатському імунітеті можна поділити на три основних види: щодо кола дій (діянь), на які він поширюється; щодо терміну і місяця дії депутатського імунітету; щодо порядку, процедури його застосування [13, с. 2].

Загалом зміст і обсяг депутатського імунітету в різних країнах неоднакові, але ніде він, як правило, не має абсолютного характеру. Навпаки, як зазначав В.Ф. Погорілко, загальносвітовою тенденцією у розвитку інституту депутатського імунітету є його поступове обмеження [13, с. 2]. Так, у більшості держав депутати користуються ним лише під час парламентських сесій. Приміром, у США конгресмен не може бути заарештований, якщо він перебуває на засіданні відповідної палати або прямує до палати чи повертається звідти, окрім випадків, які пов'язані із зрадою, тяжким кримінальним злочином чи порушенням громадського порядку (розділ 6 ст. 1 Конституції США). В Іспанії протягом строку дії мандата депутати та сенатори рівною мірою користуються імунітетом, їх можна затримати лише на місці скоєння злочину (ст. 71 Конституції Іспанії). Відповідно до ст. 50 Конституції Японії члени обох палат, за винятком випадків, передбачених законом, не можуть бути заарештовані у період сесії парламенту, заарештовані ж до відкриття сесії на вимогу відповідної палати повинні звільнитися на період сесії [10].

На додаток, деякі конституції передбачають непоширення депутатського імунітету здійсненням діянь визначеної ваги. Приміром, конституційною нормою передбачаються конкретні види злочинів: «державна зрада» (Ірландія, США), «зазіхання на визначені конституційні основи» (Німеччина, Туреччина). Часто конституційні тексти вказують тільки на тяжкі злочини, з урахуванням особливостей змісту цього поняття в кримінальному праві цих країн (конституції Албанії, Болгарії, Ірландії, США). Конституції деяких колишніх югославських республік – Македонії, Словенії, Хорватії – передбачають злочини, що караються позбавленням волі на термін 5 років, Конституція Португалії – на термін 3 роки, Конституція Фінляндії – на термін 6 місяців [7, с. 87].

Натомість аналіз конституційних моделей депутатського імунітету в більшості країн, які утворилися після розпаду Радянського Союзу, свідчить на користь тенденції щодо закріплення абсолютизованого імунітету. Виняток становить Конституція Киргизії, в якій імунітет не закріплено взагалі. І тільки конституції Азербайджану, Білорусі, Грузії, Казахстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Латвії передбачають можливість затримання парламентаря на місці скоєння злочину без попередньої згоди парламенту.

На думку В.Л. Федоренка та Ю.А. Середи, ситуація, коли інститут імунітету депутата в країнах СНД і Балтії має більш абсолютизований характер, ніж у країнах Європейського Союзу, пояснюється тим, що, по-перше, нові конституційні положення про депутатський імунітет у колишніх республіках СРСР сформувалися під впливом радянського законодавства, що досить поширено трактувало імунітет членів Верховної Ради СРСР та депутатів парламентів союзних республік; по-друге, переважна більшість конституцій була прийнята парламентським шляхом,

а положення про імунітет відобразили бажання парламентарів закріпити додаткові гарантії незалежності своєї діяльності [21, с. 115].

Вважаємо, що за умов перехідного періоду розбудови демократичної, правової державності депутатська недоторканність як основна гарантія діяльності народного депутата повинна існувати в Україні, але з урахуванням світових тенденцій щодо зменшення її обсягу. Як зазначає В.Я. Тацій, часткове обмеження (а не повна ліквідація) інституту недоторканності народних депутатів може мати відповідний ефект для посилення демократизації політичних процесів [16, с. 15]. Таким чином буде втілена і воля народу, висловлена ще 16 квітня 2000 р.

1 квітня 2010 р. єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні дав черговий позитивний Висновок¹ у справі за зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб [5]. У згаданому законопроекті пропонується виключити ч. 1 ст. 80 Конституції України, у якій зазначено, що народним депутатам гарантується депутатська недоторканність. Також внести зміни до ч. 3 цієї статті, яка вбачається у такому вигляді: «Народний депутат України не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до набуття чинності обвинувальним вироком суду щодо нього», тобто в порівнянні з чинною редакцією ст. 80 додано «до набуття чинності обвинувальним вироком суду щодо нього».

У літературі пропонуються більш суттєві варіанти звуження змісту ст. 80 Конституції України. Здебільшого вони зводяться до таких трьох пропозицій. По-перше, доцільність врахування практики більшості країн щодо непоширення дії депутатського імунітету на випадки затримання депутата на місці скоєння ним злочину [1, с. 10]; по-друге, непоширення дії депутатського імунітету якщо скоєно тяжкий злочин [8, с. 15] чи злочин, що передбачає відповідальність не менше ніж на 3 роки; по-третє, поширення імунітету тільки на час сесійної роботи у парламенті [21, с. 117].

Загалом підтримуємо такі пропозиції. Насправді, як слушно зауважує Ю.Г. Барабаш, проблема, яка призводить до періодичного конфліктного протистояння, вбачається не в широким гарантіях депутатів, а у відсутності реального механізму конституційно-правової відповідальності для вищих посадових осіб, що дає змогу останнім нехтувати приписами Основного Закону і підміняти їх кулуарними домовленостями [2, с. 71]. Ця проблема є похідною від рівня правової культури і моральності вітчизняних народних обранців, які, між іншим, перед вступом на посаду присягають «додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників» (ст. 79 Конституції). Однак на практиці, як правило, переважають інтереси не українського народу, а особисті чи партійні.

Тобто навіть якщо депутатська недоторканність зазнає певного видозмінення у бік звуження, все ж залишаються побоювання, що суттєво статус народних депутатів не зміниться. Рівень корупції, який спостерігається наразі в усіх сферах буття, судовій та правоохоронній зокрема, сприятиме народним обранцям залишатися недосяжними для закону і правосуддя. Тому основна проблема в іншій площині – низькому рівні конституційної законності, проблемах втілення рівності перед законом і судом, ментальних пережитках. Якщо не покращиться ситуація в цих сферах, усі намагання будуть марними і надалі зберігатимуться подвійні стандарти – для посадовців та пересічних громадян. А це є неприпустимим за умов демократичної й правової держави, якою проголошено Україну і до побудови якої вона прагне.

Список використаної літератури:

1. Александров О.А. Конституційно-правові засади статусу народного депутата України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2010.
2. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: Монографія. – Харків, 2008.
3. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2002.

¹ Питання зміни редакції статті 80 Конституції України розглядалося Конституційним Судом України у висновках від 27 червня 2000 року № 1-в/2000, від 11 липня 2000 року № 2-в/2000 року, від 5 грудня 2000 року № 3-в/2000. Останній позитивний Висновок щодо внесення змін до ст. 80 Конституції України Суд дав 10 вересня 2008 року № 2-в/2008, проте парламент так і не ухвалив відповідний закон.

4. Бринцев В.Д. Окрема думка стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення зміни до Конституції України (щодо обмеження депутатської недоторканності) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 10 вересня 2008 р. № 2-в/2008 // *Офіц. вісн. України*. – 2008. – № 71. – Ст. 2397.
5. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб) вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 80, 105, 108 Конституції України) від 1 квітня 2010 р. № 1-в/2010 // *Офіц. вісн. України*. – 2010. – № 27. – Ст. 1071.
6. Вознюк В.Д. Окрема думка стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) // *Вісн. Конституц. Суду України*. – 1998. – № 1. – С. 12.
7. Депутатська недоторканність // *Сучасна парламентська та судова практика: правовий аналіз* / За заг. ред. О.В. Задорожного. – К., 2004.
8. Кожевников А.Ю. Конституційно-правове регулювання імунітетів в Україні (на прикладі глави держави, народних депутатів та суддів України): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 2010.
9. Козюбра М.І. Окрема думка стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) // *Вісн. Конституц. Суду України*. – 1998. – № 1. – С. 12.
10. Конституции зарубежных государств: Учеб. пособие / Сост. проф. В.В. Маклаков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 2002.
11. Кругликов А. Равенство всех перед законом и судом – принцип уголовного судопроизводства // *Законность*. – 2007. – № 3. – С. 34-36.
12. Малько А.В. Правовые иммунитеты // *Известия ВУЗов. Правоведение*. – 2000. – № 6. – С. 11 – 22.
13. Погорілко В. Ф. Про депутатську недоторканність // *Уряд. кур'єр*. – 2000. – 13 квіт.
14. Радченко О.І. Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2005.
15. Реєнт О.О. Право депутатської недоторканності: питання теорії та практики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009.
16. Тацій В. Наукові засади конституційного реформування в Україні // *Право України*. – 2009. – № 11. – С. 12 – 18.
17. Тодыка Ю.Н. Конституция Украины – Основной Закон государства и общества: Учеб. пособие. – Харьков, 2001.
18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату) від 23 грудня 1997 р. № 7-зп/97 // *Вісн. Конституц. Суду України*. – 1998. – № 1. – С. 12.
19. Рішення конституційного суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99 // *Вісн. Конституц. Суду України*. – 1998. – № 1. – С. 12.
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частин першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) від 26 червня 2003 р. № 12-рп/2003 // *Вісн. Конституц. Суду України*. – 2003. – № 3. – С. 21.
21. Федоренко В.Л., Серєда Ю.А. Інститут депутатського імунітету: порівняльно-правові аспекти // *Держава і право: Зб. наук. праць*. – 2001. – Вип. 9. – С. 106-117.

Надійшла до редакції 08.11.2011

